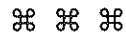

אילת אלגרבל

**"חנוך לנער על פי דרכו"
בסיס לתיאוריית האינטליגנציות המרובות**

ראשי-פרקים

- א. פירושו של הגר"א
- ב. פירושו של הרב קוק
- ג. פירושו של הרלב"ג
- ד. ביסוסה של תיאוריית האינטליגנציות המרובות

א. פירושו של הגר"א

רוב הפרשנים רואים במאמר "חנוך לנער על פי דרכו..." (משלי כב,ו) הצעה חינוכית למחנכים, מקצת הפרשנים מפרשים פסוק זה כאזהרה. כך ביאר הגר"א:

וזהו שנאמר "חנוך לנער על פי דרכו" – לפי דרך מזלו וטבעו תחנכהו ותדריכהו לעשות מצוות... אבל כשאתה מכריחו נגד טבעו, עתה ישמע לך מיראתך אותך, אבל אח"כ בעת שיסור עולך מעל צוארו יסור מזה כי אי אפשר לו לשבור מזלו.

לפי הגר"א "על פי דרכו" = על פי מזלו. דבריו מבוססים על הגמרא (שבת קנו,א):

האי מאן דבמאדים יהי גבר אשיד דמא (שופך דמים). אמר רב אשי: אי אומנא (מקיז דם), אי גנבא (שודד), אי טבחא, אי מוהל. הגמרא מאריכה שם בדוגמאות נוספות ומדגישה כי לכל אדם יש מזל. לכל מזל ישנן תכונות אופי משלו. תכונותיהם של הנולדים בכוכב צדק – להיות צדקנים. מי שבכוכב שבתאי – יהיה אדם שמחשבותיו בטלות, ומי שנולד במאדים יהיה אדם שופך דמים, מקיז דם, שודד, שוחט או מוהל. אין כוונת הדברים שגורלו של האדם נחרץ עוד טרם לידתו, ואין הוא יכול עוד לשנותו, שהרי דבר זה סותר את העיקרון האמוני-בסיסי בתורתנו, והוא שכל ועונש.

ודייק בכך הרמב"ם בהלכות תשובה (ה,ב-ג):

אל יעברו במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי אומות העולם ורוב גולמי בני ישראל, שהקב"ה גוזר על האדם מתחילת ברייתו להיות צדיק או

רשע. אין הדבר כך, אלא ראוי אדם להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם או חכם או סכל או רחמן או אכזרי... שהרשות בידכם וכל שיחפוץ האדם לעשות ממעשה בני האדם – עושה בין טובים ובין רעים. אדם נולד עם כישורים ונטיות טבעיות לכיוון מסוים. עובדה זו אין ביכולתו לשנותה, אבל יכול הוא לעצב את דרכו ולעשות שימוש בכישוריו על פי בחירתו החופשית, בצורה הטובה ביותר. בתוך המסגרת שאל תוכה נולד יש בחירה חופשית מלאה. אדם שנולד במאדים יכול להיות שופך דמים או מוהל. ביכולתו לנתב את כוחותיו לטוב ולהיות מוהל או שוחט או, חלילה, לנתב דרכו לצד השלילי.

כך פירש הגר"א את הפסוק "חנוך לנער על פי דרכו": חנוך לנער על פי דרך מזלו וטבעו (=תכונותיו הפנימיות), שכן כאשר אדם נוהג לפי נטיותיו המולדות מיטיב הוא עם עצמו וחי בשלום ובאיזון עם כוחות נפשו. ואז "גם כי יזקין לא יסור ממנה" – כי כאשר מערכת החיים בנויה על נטייתה הטבעית, היא אינה סרה מן האדם לעולם. כאשר אישיותו של האדם נבנית ומושתתת על בסיס נטיותיו המולדות המושרשות בו מינקות, לא במהרה הוא חוטא. בסיס איתן זה משמש עבורו כור היתוך אשר גם כי יזקין לא יסור ממנו.

אולם כאשר מחנכים את האדם נגד מזלו (תכונותיו הפנימיות), "עתה" – עכשו ישמע לך מתוך יראה אבל אחר כך יסור מדריך זו, שכן דרך זו אינה טבעית עבורו וקשה היא עליו, ועל כן לא נכון לחנכו בה. הוא עלול לסור מדריך זו ולא יחזיק בה ובשעת מבחן אמיתית יפרצו מעיינותיו ונטיותיו הטבעיות החוצה, כי אי אפשר לו לשבור מזלו.

הגר"א לומד מהפסוק הצעה חינוכית לגבי תקופת החינוך. וכך מפרש "חנוך לנער" – כשהוא עוד נער, היינו, להרגיל את הבן/התלמיד בדרכי מידות טובות ומנהגים מתוקנים בתקופת נעוריו, שכן בזמן זה יכול הנער לתקן את טבעו ולהוסיף מידות טובות, אולם כאשר יגיע לשלמות שכלו יצטרך טורח גדול ועמל רב לעזוב הרגלו ולתקן טבעו.

עניין זה של חינוך בגיל הנערות מובא גם במסכת אבות (א,יד) במאמרו של הלל: "אם אין אני לי מי לי? וכשאני לעצמי מה אני? ואם לא עכשיו אימתי?" תיקונו של האדם אינו תלוי אלא באדם עצמו ובמאמציו לתקן את מעשיו ולקנות מידות טובות. "ואם לא עכשיו" – אם לא אקנה לי מעלות שכליות ומוסריות בימי הבחורות, "אימתי" – מתי אקנה אותן? בימי הזקנה – לא, כי אז קשה להשתחרר מהתכונות שנשתרשו בנפש האדם.

קל יותר לקנות מוסר, דרך ארץ, מידות טובות וכו' בימי הנערות, כאשר נפשו של האדם לא הורגלה לדרך מסוימת, אולם כאשר נשתרשו בנפש האדם הליכות ומנהגים קשה מאוד לסור מהם.

על פי האמור לעיל ניתן להסיק מדברי הגר"א שתי הצעות חינוכיות:

1. **תקופת החינוך:** כאשר החינוך למעשים, למידות טובות ולמצוות נעשה בתקופת הנעורים (נלמד מהמילה נער), אזי החניך לא יסור מדרך זו גם לעת זקנה.

2. **החינוך לפי דרכו:** לחנך הנער על פי טבעו המיוחדת לו – כי כל אדם מסוגל מטבעו לדבר אחר.

בתפילה אנו אומרים "ותן חלקנו בתורתך". את זאת פירש הרב קוק בעולת-ראיה: לכל אדם יש חלק בתורה, ואנו מתפללים שנוכה למצוא את החלק שלנו האישי והמיוחד לנו. אם ננסה לחנך את כולם בדרך שווה, אנו נאבד את המיוחד והיפה שיש בכל אדם, ונפגום ביכולתו של הנער לגלות את חלקו בתורה ובכל תחום אחר בחיים.

את ההשלכות של עיקרון חינוכי זה ניתן להסיק **מספר חסידים**, בו ביאר ר' יהודה החסיד שניתן להתאים את דרך הוראת המקרא, הקצב והנושא ליכולתו של הילד, כי כל אחד מסוגל לדבר שונה.

לפי האמור לעיל ניתן להבין את המשנה במסכת אבות (ה, כא) "הוא היה אומר: בן חמש למקרא, בן עשר למשנה, בן שלש עשרה למצוות, בן חמש עשרה לתלמוד...". זוהי התכנית לחינוך האדם מראשית ימיו ועד סופם, שמטרתה התאמת דרגת קושי הלימוד לגילו של הנער – להעמיס עליו משא כפי יכולתו. הלימוד והעיסוק בנושאים שונים צריך להיות בגיל המתאים, ולא קודם לכן. תינוק בן חמש מסוגל להוציא את שכלו מהכוח אל הפועל על ידי הוראת מקרא, וניתן להדריכו שפסוקי התורה יהיו שגורים בפיו. בן עשר מסוגל למשנה, שעדיין אינה עמוקה כמו התלמוד; ורק בן חמש עשרה, שכבר למד משניות, יכול להבין יותר את טעמי הגמרא.

מכאן למד ר' יהודה החסיד:

אם תראה שיצליח במקרא ולא בתלמוד, אל תדחוק לו שעה לתלמוד תלמוד. ואם יבין תלמוד, אל תדחוק אותו לתלמוד מקרא - במה שיוודע תחנכהו. אם המחנך רואה כי הנער בן החמש עשרה לא מוכן לתלמוד תלמוד, אזי ילמדהו דברים אחרים, כגון הלכות, מדרשים וקריאה.

כאמור, הלימוד נעשה בהדרגה, והנער עולה בשלבי הלימוד לפי גילו, שכלו ויכולותיו – כמו בניין שכל נדבך שבו הוא יסוד ובסיס לנדבך הבא.

ב. פירושו של הרב קוק

הרב קוק סובר כשיטת הגר"א, שבפרשה זו טמון סוד החינוך כולו. החידוש בדבריו הינו ההתייחסות למחנכים וציון חשיבות תפקידם. הוא מדגיש את החשיבות בגילוי שורש נשמתו של הנער, כישוריו והכוחות הטמונים בנפשו. וכך הוא כותב (אורות הקודש ג, קמ):

באים מחנכים מלומדים, מסתכלים בחיצוניות, מסיחים דעה גם הם מן האני, ומוסיפים תבן על המדורה, משקים את הצמאים החומץ, מפטמים את המוחות ואת הלבבות כל מה שהוא חוץ להם; והאני הולך ומשתכח ומכיון שאין אני, אין הוא, וקל וחומר שאין אתה. הפרט צריך לבוא לידי הכרה שלמה, להיות הוא, לגלות את נשמתו הפנימית, שכן כדי שהכלל יהיה שלם, צריך היחיד להיות שלם אף הוא. חברה טובה ומתוקנת היא זו אשר הפרטים בה שלמים ומגיעים לידי הכרה באישיותם, ומתוך כך הכלל כולו שלם.

הרב מדגיש את תפקיד המחנכים: הם חייבים לשוב ולהסתכל בנשמתו הפנימית של הנער, לגלות את הניצוץ הפנימי, את האני שלו; ורק לאחר שיבינו את דרכו המיוחדת, יוכלו לעזור לו לנווט את דרכו על פי הדרך המיוחדת לטבעו. רק אז נהיה בטוחים שהתוצאה של חינוך כזה תהיה אותה שאיפה אשר לה אנו עורגים – "גם כי יזקין לא יסור ממנה", שכן זוהי הדרך הנכונה והבטוחה עבורו. הצעתו של שלמה המלך "חנוך לנער על פי דרכו" מדגישה את חובתו של האדם כצורך מהותי לחדור לנפשו הפנימית, שכן אין האדם והעולם יכולים להשלים את ייעודם ללא הוצאת הכוחות הגנוזים בתוככי נפשו של היחיד אל הפועל. רק כאשר נשכיל לפתח את המיוחדות שבכל אדם, יהיה הכלל שלם שלמות מוחלטת.

ג. פירושו של הרלב"ג

הרלב"ג רואה בפסוק "חנוך לנער על פי דרכו" אזהרה. הרלב"ג - ר' לוי בן גרשום (1288-1344) - הגה וחקר תחומים רבים של מקרא, תלמוד, פילוסופיה, מתמטיקה ואסטרונומיה. בפתירתו לביאור ספר איוב ציין הרלב"ג, שאין לפרש את המקרא ביאור מילולי התלוש מתוכנם של הדברים, שהרי למילים רבות ישנם מספר מובנים. לכן, לדבריו, יש לדקדק בעניינם של הכתובים ולבחון על פי

העניין מהו הפירוש הנכון. ואכן, הרלב"ג אינו מסתפק בביאור המילים, אלא מוסיף ומבאר את העניינים עצמם, תוך התייחסות למסגרת הרחבה בה הם נאמרים.

לדעתו, "חנוך לנער על פי דרכו" נאמר על דרך הלעג, ואלו דבריו: אשר יחנוך לנער על פי הדרך אשר מנהגו וטבעו ללכת בה, לחשבו והשגתו שכבר יקבל המוסר כאשר יגדל, הנה ימשך שלא יוכל להסירו אחר זה מהדרך הרעה ההיא, וגם לא יסור ממנה מעצמו וגם בעת זקנתו. אם יחנוך הנער על פי דרכו, על פי טבעו ומנהגו, ויחשוב מחנכו שמאליו ילמד ויקבל דרך ארץ, מידות והליכות – טעות בידו, כי גם כאשר יגדל הנער, לא יסור מדרכו שלו.

נמצא, שהדרך אשר מנהגו וטבעו של הנער ללכת בה על פי נטיותיו ואופיו – היא אינה טובה, וספק אם היא תוביל את הנער בדרך המוסר וההליכות. פירוש זה משתלב במסכת רחבה הנארגת מפירושו של הרלב"ג במקומות אחרים בספר משלי, כגון בפירושו לפרק כב פסוק טו:

הפסוק	פירושו
איוולת קשורה בלב נער, שבט מוסר ירחיקה ממנו	כעין שטות הטבוע בלב הנער שבט ותוכחה ירחיקו את האיוולת מלב הנער.

ומוסיף הרלב"ג ומבאר: "כי מפני היותו נבהל ונחפז לעשות מה שיחפץ – לא ידבק בענייניו בסבות הנאותות, ולא יתיישב להתבונן מה שראוי לעשות מה שראוי שיתרחק ממנו." מטבעו הנער ממחר לנהוג כפי שיחפוץ ללא התבוננות וחשיבה, ועל כן תוכחה ושבט יעזרו לנער ברכישת מוסר ודרכים נאותות.

ועל פסוק אחר (כט, יז) - "יסר בנך ויניחך ויתן מעדנים לנפשך" – הוא מפרש: יסר בנך בקטנות, בכדי שבבחרותו יתן לך נחת. ואת הפסוק "ושבט תוכחה יתן חכמה ונער משלח מביש אימו" (כט, טו) הוא מפרש: אם תייסרהו בעודו קטן, תהיה לך מנוחה אחר שיגדל; ואם לא תייסרהו, הוא יהיה "נער משלח" – נער שהולך בדרכו, ולך תהיה בושה.

הרלב"ג מתנגד לחינוך טבעי, לגישה הסוברת שהאדם טוב הוא מטבעו, ועל כן ראוי לחנכו לפי טבעו, תכונותיו ואישיותו. לדעתו, דרך הנער אינה טובה ואינה בטוחה. בדרך זו הוא לא ירכוש דרך ארץ, הליכות ומוסר. משום כך תומך הרלב"ג בשימוש ב"שבט מוסר" כאמצעי להקניית מוסר, ורואה בכך דרך חינוך בטוחה והכרחית.

ד. ביסוסה של תיאוריית האינטליגנציות המרובות

בחילוקי הדעות בפרשנותו של הפסוק "חנוך לנער על פי דרכו" ניתן ביטוי לתיאוריות חינוכיות-פסיכולוגיות שונות המקובלות בין מחנכים ופסיכולוגים. תיאוריה אחת, המכירה ב**אינטליגנציות מרובות**, רואה חשיבות בפיתוח ובטיפוח כישוריו של התלמיד, מתוך התייחסות ליכולתו האינדיבידואלית של התלמיד, וחשיבות נתינת גירויים סביבתיים אשר מסייעים להתפתחות התלמיד. תיאוריית "**האינטליגנציות המרובות**" פותחה על ידי הווארד גרדנר (אינטליגנציות מרובות, הוצאת מכון ברנקו וייס, ירושלים 1996). לדעתו, האינטליגנציה אינה ישות שכלית אחת, אלא צירוף של שבע אינטליגנציות נפרדות, וכל אינטליגנציה הינה בעלת מנגנון ייחודי של עיבוד מידע. גרדנר הגדיר קריטריונים מסוימים לקביעת האינטליגנציות, ומנה שבע האינטליגנציות, והן:

סוג האינטליגנציה	יכולות מרכזיות נדרשות	מצב מוגמר
לוגית-מתמטית	יכולת לחשוב, להסיק, לאתר מבנים לוגיים במהירות	מדען, מתמטיקאי
לשונית	רגישות למשמעות ולמצלול של מילים, רגישות לרבדים בשפה	משורר, עיתונאי
מוסיקלית	רגישות למנגנון של טונים, למקצב ולצורות הבעה מוסיקליות שונות	נגן, מלחין
מרחבית	תפיסה חזותית תלת-ממדית, יכולת למקם אובייקטים במרחב	נווט, צייר
גופנית-תנועתית	שליטה בגוף, רגישות לשפת גוף, טיפול מיומן בחפצים	רקדן, אתלט
בין-אישית	יכולת להבחין במצבי רוח, תכונות ורצונות של הזולת, ולהתייחס אליהם	תרפיסט
תוך-אישית	"חיבור" לרגשות, ייצוג מדויק של העולם הפנימי	אדם בעל מודעות עצמית גבוהה

גרדנר הציג את הכנר יהודי מנוחין כדוגמה לאדם בעל אינטליגנציה מוסיקלית. האינטליגנציה המוסיקלית של כנר זה באה לידי ביטוי עוד טרם נגע בכינור או קיבל הכשרה כלשהי. כשהיה מנוחין בן שלוש הגיע לקונצרטים רבים, וצלילי הכינור הקסימו אותו עד כדי כך שביקש כינור כמתנת יום ההולדת. כשהיה בן עשר כבר הופיע מנוחין בכל רחבי העולם, והתפרסם בנגינתו הייחודית. תגובתו לצלילי הכינור והתקדמותו המסחררת מעידות שמבחינה ביולוגית היה מנוחין ערוך בדרך כלשהי לקראת המשימה.

לדעת גרדנר, לכל אינטליגנציה יש זיקה ביולוגית וכישורים מולדים. יכולות האינטליגנציה יראו אותותיהם כאשר יתאפשרו הוצאתם לפועל. בדומה לדוגמא הנ"ל מתחום האינטליגנציה המוסיקלית, נותן גרדנר דוגמה לכל אינטליגנציה משבע האינטליגנציות, ומדגיש שראוי לכבד כישורים ויכולות הקשורים בכל אחת מהאינטליגנציות, ואין אחת מהן עדיפה על זולתה.

לפי זה, חשוב לפתח את כישוריו של הילד ולעודד את גילויים של כשרונות אלו. כאשר יכיר האדם ביכולותיו ויפתח כישורים אלו, אזי יצליח בעיסוקיו. כתוצאה מכך ייטב לו בתחושתו ובהרגשתו, והדבר יתרום לביטחונו העצמי. לחשיפת התלמיד לכשרונותיו הסמויים יש חלק ותפקיד נכבד למחנכים. אם ייטיבו המחנכים לעודד את התלמיד במציאת האינטליגנציה הדומיננטית אצלו, ויתנו מקום לביטוייה, אזי כל תלמיד יגלה את התחום המיוחד בו הוא מצליח.

כאמור בדברינו לעיל, תיאוריה זו של גרדנר נתמכת בדברי שלמה המלך "חנוך לנער על פי דרכו" בהתאם לפירושיהם של הגר"א והראי"ה קוק.